

ДИДАКТИКА ТА МЕТОДИКА

УДК 378.22.015.31(072)

Сергій Овчаров

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ**

Стаття присвячена розгляду основних принципів стимулювання креативних здібностей людини та різних підходів до формування креативного потенціалу майбутніх учителів. Окремо виділено чинники, що сприяють розвитку креативності дітей, які є актуальними на етапі довузівської професійної підготовки вчителів. Обґрунтовано доцільність розвитку креативності майбутніх учителів на основі індивідуально-диференційованого підходу до їх професійного навчання.

Ключові слова: професійна підготовка вчителів, креативний потенціал, методи розвитку творчого потенціалу.

Динаміка соціально-економічного розвитку суспільства, демократизація й гуманізація освіти зумовлюють необхідність визначення ефективних шляхів і засобів, що забезпечують підготовку висококваліфікованих учителів із творчим підходом до педагогічної діяльності.

Одним із суттєвих недоліків сучасної професійної педагогічної освіти є її слабкий вплив на розвиток творчого потенціалу майбутніх учителів. Аналіз роботи викладачів у сучасних ВНЗ свідчить про те, що рівень їх практичних зусиль щодо розвитку творчих здібностей студентів у процесі навчання недостатньо високий. У системі роботи більшості викладачів, на жаль, переважають стереотипні методи й прийоми, спрямовані на алгоритмізацію дій студентів. Тому одним із найважливіших завдань вищих педагогічних навчальних закладів на сучасному етапі є пошук найбільш ефективних і дієвих форм роботи щодо розвитку творчих здібностей майбутніх учителів, формування їхнього креативного потенціалу, підготовка до застосування елементів творчості в майбутній педагогічній діяльності.

Метою статті є розгляд основних принципів стимулювання креативних здібностей людини та різних методів формування креативного потенціалу майбутніх учителів, зокрема вчителів інформатики.

На сучасному етапі професійну підготовку сучасних учителів необхідно розглядати в контексті неперервної освіти, що передбачає довузівську підготовку, навчання у педагогічних ВНЗ та післядипломну педагогічну освіту. Тому психолого-педагогічні принципи та методику формування й розвитку креативних здібностей учителів бажано

розробляти на кожному з цих етапів. Але загальнотеоретичні підходи до розв'язання цієї проблеми залишаються незмінними під час професійного навчання людини, зокрема вчителя, протягом життя.

Поняття «креативність» (від лат. creatio – створення) увійшло до лексики вітчизняних науковців у 70-х роках минулого століття і означає здатність людини знаходити розв'язки задач у нестандартних ситуаціях, створювати щось нове, оригінальне, раніше невідоме. Розглянемо основні принципи розвитку креативного мислення людини, які запропонував американський психолог Е. де Боно.

Перший принцип полягає у тому, що при виникненні проблеми важливо виділити необхідні й достатні умови її розв'язання.

Другий принцип – необхідно відкинути свій попередній досвід вирішення подібних проблем, тому що зазвичай подібність проблем виявляється тільки зовнішньою.

Третій принцип – необхідно розвивати уміння бачити багатофункціональність речей.

Четвертий принцип – формувати в собі уміння сполучати протилежні ідеї з різних галузей знань і використовувати такі поєднання для розв'язання проблем, що виникають.

П'ятий принцип – розвиток здібності усвідомлювати полярні ідеї в даній галузі знань і звільнятися від її впливу при розв'язанні конкретної проблеми [1].

Цікавими є поради щодо розвитку креативності людини, які надали у 1988 році відомі зарубіжні психологи Оулдс і Папалья. Розглянемо основні з них:

- свідомо докладайте зусилля до того, щоб проявляти оригінальність і висувати нові ідеї;
- не турбуйтеся про те, що про вас можуть подумати люди;
- прагніть мислити широко, не звертаючи при цьому уваги на заборони, що накладаються культурними традиціями (расові або статеві заборони тощо);
- якщо ви помилились при першій спробі, розгляньте інші варіанти і спробуйте знайти нові шляхи;
- будьте завжди відкриті для дискусії й перевіряйте свої припущення;
- шукайте пояснення дивних і незрозумілих явищ;
- долайте функціональну фіксованість і шукайте незвичайні способи застосування звичайних речей;
- відмовтесь від звичних методів діяльності і спробуйте пошукати нові підходи;
- щоб «видати на-гора» якомога більше ідей, використовуйте метод мозкового штурму;

- при оцінці ідей прагнуть бути об'єктивними; уявіть, що вони належать не вам, а іншій людині [2].

Згідно досліджень психологів найбільшою мірою креативність піддається розвитку у дитячому віці. Тому саме в цьому віці педагогам бажано приділяти максимум уваги формуванню креативного потенціалу майбутніх учителів під час їх навчання в профільних школах (класах). Але при цьому слід враховувати психолого-педагогічні особливості розвитку креативних здібностей дітей шкільного віку.

У цьому контексті заслуговують на увагу принципи стимулювання творчих здібностей дітей, систематизовані Л. Б. Єрмолаєвою-Томіною на основі досліджень зарубіжних психологів:

- уважно ставитись до всіх проявів творчої активності дітей. Тому перший заклик до педагогів – змінити свою позицію у ставленні до творчих дітей, створити для них сприятливу атмосферу, «теплий клімат», який стимулював би розквіт здібностей. Для цього педагог перш за все повинен дозволяти дітям висловлювати свої творчі ідеї, знаходити для цього час, уважно вислуховувати дитину, бути сприйнятливим слухачем. Він також повинен допомогти учневі зрозуміти самого себе і свою креативність та допомогти батькам зрозуміти їх креативних дітей;

- змінити внутрішній настрій у ставленні до учнів, навчитися розпізнавати потенційні творчі здібності в кожному з них;

- педагоги повинні бачити творчі прояви учнів не тільки під час навчальних занять, але в будь-якій іншій діяльності. Це зумовлено тим, що творчі здібності краще всього виявляються саме в тій діяльності, до якої в учня є спеціальні здібності. Заохочення прояву спеціальних здібностей учнів може сприяти формуванню в них індивідуального стилю діяльності, що характеризується креативністю;

- потрібно прагнути формувати в учнів достатньо високу самооцінку, яка стимулювала б їх до діяльності. Для цього педагог повинен відзначати індивідуальні досягнення учнів; при цьому оцінка повинна бути об'єктивною, а форма заохочення гнучкою: якщо заохочення стає звичним, його треба припинити. Головне, щоб дитина відчувала радість від добре зробленої справи;

- педагог повинен розвивати свою креативність. Щоб розвивати творчі здібності учнів, педагог сам повинен бути творчою особистістю [3].

Доцільно розглянути інші чинники, що сприяють розвитку креативності дитини, які, на нашу думку, є актуальними на етапі довузівської підготовки майбутніх учителів:

- 1) широкий круг спілкування, зокрема з творчими дорослими, які повинні розглядатись як зразок для наслідування;
- 2) демократичний стиль взаємин між батьками і дітьми;
- 3) залучення до радості пізнання через власний досвід, подорожі;
- 4) дозвіл дитині емоційно самовиражатися;

- 5) раннє залучення дитини до самостійної праці;
- 6) активна, діяльна позиція дорослих;
- 7) залучення до творчості через відвідування різних гуртків;
- 8) позитивне ставлення до дослідницької діяльності дитини [4].

Подібних трактувань принципів та чинників, на основі яких має ґрунтуватися формування креативності людини, у науковій літературі існує багато. Але на особливу увагу заслуговують методики формування креативного потенціалу дитини, у майбутньому – фахівця, у тому числі, й педагога. Як відомо, єдиної загальноприйнятої методики розвитку креативних здібностей людини не існує. Кожен із запропонованих підходів має свої переваги та недоліки. Розглянемо деякі з них.

Одна з перших методик розвитку креативного мислення була розроблена Р. Крачфілдом. Він виходив з уявлень, що творчі здібності можуть бути розвинені через розв'язання творчих завдань. Своїм учням він пропонував невеликі книжки (по 16–20 сторінок в кожній), де розповідалося про пригоди двох підлітків, яким постійно доводилося розбиратися в детективних історіях. У процесі пошуку вони висували найнесподіваніші версії, їм доводилось неодноразово міняти свої припущення про подію, перш ніж з'являлась правильна версія. Книжки були розроблені таким чином, що уважний читач знаходив правильну відповідь трохи раніше ніж її герої. Крім того, у розповідях містилось багато порад з розвитку творчого мислення.

Проведений Р. Крачфілдом експеримент довів, що учні з експериментальної групи зуміли розв'язати втричі більше завдань, ніж учні контрольної групи, причому досягнутий ефект зберігався протягом 6 місяців.

Пол Торренс запропонував власну поетапну систему розвитку творчого мислення. На першому етапі випробовуваному пропонуються завдання та анаграми і він повинен максимально швидко виділити серед хаосу гіпотез єдино вірну, сформулювати правило, що веде до розгадки проблеми. Потім випробовуваному пропонуються картинки. Він повинен назвати різні неймовірні обставини, які призвели до даної ситуації, всілякі її наслідки.

На другому етапі випробовуваному пропонуються предмети, що мають певне значення, і необхідно назвати різні способи їх застосування. На основі результатів дослідження проводилась обробка його результатів і робились висновки щодо розвитку рівня творчого мислення людини.

У наш час науковцями пропонуються різні сучасні методики розвитку креативності. Відповідно до цього розробляються методи навчання школярів. Розглянемо деякі з них, які, на наш погляд, найбільше підходять до навчання майбутніх учителів:

- метод проблемного навчання, метою якого є засвоєння учнями наочного матеріалу шляхом розв'язання спеціальних пізнавальних завдань

– проблем і моделювання проблемних ситуацій;

- розвиваюче навчання, яке акцентоване на навчальній діяльності, що сприяє розвитку теоретичного мислення й особистості кожного учня;
- педагогічна інженерія, яка змістила акценти з передачі знань на організацію освітньої діяльності з метою отримання авторизованої навчальної продукції;
- евристичне навчання, яке, на відміну від попередніх методик, виключило з процесу навчання елементи репродуктивної діяльності. Ця методика має на меті не тільки розвивати учня, але й зробити його суб'єктом і конструктором власної освіти, організатором своїх знань.

Головною ознакою творчої особистості вважають її креативні якості, тобто індивідуальні психологічні особливості людини, які відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання [5, с. 37]. Зрозуміло, що саме креативна педагогіка найбільшою мірою відповідає природі творчості. Її завданням є розвиток комплексу креативних властивостей особистості, набуття досвіду творчої діяльності на основі самопізнання й саморозвитку. Вона ґрунтується на проблемних, когнітивно-евристичних, креативних технологіях навчання [6]. Тому організація навчання в будь-якій ланці сучасної системи освіти має бути організована саме на принципах креативної педагогіки, що дозволить успішно формувати креативний потенціал майбутніх фахівців, у тому числі, і вчителів.

На наш погляд, під час навчання студентів у педагогічних ВНЗ всіляко сприяє розвитку креативності майбутніх учителів індивідуально-диференційований підхід до їх професійного навчання, який являє собою відбір змісту, методів і форм навчання на основі урахування індивідуально-психологічних особливостей навчальної діяльності студентів, їх соціально значимих відмінностей від інших людей, своєрідності психіки, особистих якостей та уподобань [7, с. 113]. Індивідуально-диференційована система навчання (ІДСН), яка ґрунтується на індивідуально-диференційованому підході, створює гнучкі умови для активного перетворення власної навчальної діяльності студентів і пристосування їх до педагогічних вимог викладачів. Кожен студент, виходячи з педагогічних вимог, які висуваються йому індивідуально-орієнтованим планом, визначає особистісну програму навчальної діяльності (темп, рівень, оцінку). Це пов'язано, насамперед, з тим, що дана система навчання забезпечує взаємозв'язок спонукуваної й регуляційної сторін поведінки за рахунок широкого використання механізмів мотивації, стимулювання успішності навчання. Цьому сприяє передбачена ІДСН відповідність пізнавального навантаження можливостям студентів, різноманітність видів навчальної діяльності, підвищення ролі самостійної роботи, установка на розвиток їх творчих здібностей [7, с. 47]. Тому професійна підготовка майбутніх учителів, зокрема вчителів інформатики,

може ґрунтуватись на основі індивідуально-диференційованого підходу, що дозволить максимально реалізувати творчі здібності кожного студента, активізувати його креативний потенціал, сформувавши сучасного педагога як творчу особистість, здатну самостійно відшукувати оптимальну стратегію навчання.

Таким чином, професійна підготовка майбутніх учителів повинна бути спрямована на ґрунтовну підготовку педагога з індивідуальною системою творчого мислення. Лише вчитель, який має високий рівень креативності, здатний досягти високих результатів у професійній педагогічній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Edward De Bono. *The 5-Day Course in Thinking* / De Bono Edward. – London: Penguin Books, 1991. – 160 p.
2. Papalia D. *Psychology* / D. Papalia, S. Olds. – New York : McGraw-Hill, 1988. – 732 p.
3. Ермолаева-Томина Л. Б. Опыт экспериментального изучения творческих способностей / Л. Б. Ермолаева-Томина // Вопросы психологии. – 1977. – № 4. – С. 74–84.
4. Ландау Э. Одаренность требует мужества: Психологическое сопровождение одаренного ребенка / Э. Ландау. – М. : Академия, 2002. – 144 с.
5. Башмаков А. И. Креативная педагогика: методология, теория, практика / А. И. Башмаков, И. А. Башмаков, А. И. Владимиров и др. – М. : Альфа, 2002. – 240 с.
6. Барышева Т. А. Психолого-педагогические основы развития креативности : учебное пособие / Т. А. Барышева, Ю. А. Жигалов. – СПб. : СПГУТД, 2006. – 268 с.
7. Овчаров С. М. Індивідуально-диференційована система професійного навчання майбутніх учителів інформатики : монографія / С. М. Овчаров. – Полтава : АСМІ, 2010. – 120 с.